

Βάρβαροι

Ο όρος «βάρβαροι» συνδέεται βασικά με την εθνική συνείδηση των Ελλήνων —ιδιαίτερα στην κλασική εποχή και έπειτα. Πριν οι Έλληνες (γύρω στον 7ο π.Χ. αιώνα) καθορίσουν με το όνομα «Πανέλληνες» και έπειτα με το όνομα «Έλληνες» τον λαϊκό χαρακτήρα, είχαν ήδη χαράξει γύρω τους έναν κύκλο, που διαχώριζε αυτούς από τους άλλους λαούς, τους οποίους ως πρώτο γνώρισμα προβάλλουν οι ακατάληπτες για τους Έλληνες και κακόηχες λέξεις και γλώσσες γενικά. Έτσι κατανοείται και η αρχικά ονοματοποιημένη λέξη «βάρβαροι». Βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας αντίθεσης: Έλληνες-βάρβαροι έδειξε ο Θουκυδίδης στην «αρχαιολογία» του. Εκεί διατυπώνει ότι ο Όμηρος δεν χρησιμοποίησε ακόμη το όνομα «Έλληνες» για τη σύνοψη και συνένωση όλων των Ελλήνων. Γι' αυτό δεν υπάρχει σ' αυτόν και η αντίθεση με χαρακτηρισμό των βαρβάρων (Θουκ. 1,3,3: «τεκμηριοί δέ μάλιστα Όμηρος· πολλω γάρ ύστερον έτι και των Τρωικών γενόμενος ουδαμού τους σύμπαντος ωνόμασεν... Ου μην ουδέ βαρβάρους είρηκε διά το μηδέ Έλληνάς πω, ως εμοί δοκεί, αντίπαλον ες έν όνομα αποκεκρίσθαι» = την καλύτερη τεκμηρίωση δίνει ο Όμηρος· διότι, μολοντί έζησε πολύ αργότερα από τα τρωικά, πουθενά δεν ονόμασε με το όνομα αυτό [δηλ. Έλληνες] όλους... Άλλωστε ούτε βαρβάρους μνημονεύει για το ότι, όπως νομίζω, ούτε οι Έλληνες είχαν ακόμη διακριθεί με ένα κοινό αντίθετο όνομα).

Κατ' αρχήν ο χαρακτηρισμός «βάρβαροι» δηλώνει σταθερά τη γνωστή έννοια στην αρχαιότητα: Βάρβαροι είναι εκείνοι που μιλούν με μία ακατανόητη γλώσσα! Έτσι βρίσκουμε ήδη παλαιά τη λέξη —σε έναν συσχετισμό με τη γλώσσα— στην ομηρική Ιλιάδα (Β 867): «Νάστης αυ Καρών ηγήσατο βαρβαροφώνων». Έτσι οι «βαρβαρόφωνοι» Κάρες ομιλούν «βαρ-βαρ», που δεν τους καταλαβαίνουν οι Έλληνες. Αλλά και στην κλασική εποχή μένει η αναφορά στη γλώσσα πάντοτε έντονη, όταν ο λόγος δεν κατανοείται. Παράδειγμα: η Κλυταιμνήστρα ακούει για «βάρβαρη» γλώσσα της Κασσάνδρας, δηλ. ακατανόητη (Αισχ. Αγαμ. 1050: «αγνώτα φωνήν βάρβαρον κεκτημένην»). Ο Αριστοφάνης λέγει ότι τα βαρβαρικά πουλιά ως τώρα μαθαίνουν ανθρώπινη —δηλ. ελληνική— γλώσσα (Αριστοφ., Όρνιθες 199/200: «εγώ γαρ αυτούς βαρβάρους όντας προ του / έδίδαξα την φωνήν»). Αν κάποιος θέλει να κατηγορήσει κάποιον, λυπάται —λέγει— ότι δεν μπορεί να κατανοήσει τη βαρβαρική του γλώσσα (Σοφοκλής, Αίας 1236: «την βάρβαρον γαρ γλώσσαν ουκ επαΐων», 1289: «ουκ της βαρβάρου μητρός γεγώς») κ.λπ.

Ο Ηρόδοτος λέγει πως οι Αιγύπτιοι είχαν μια ισορρόπηση του χαρακτηρισμού των βαρβάρων με όλες τις ξένες γλώσσες (2, 158, 5: «βαρβάρους δέ πάντας οι Αιγύπτιοι καλέουσι τους μη σφίσι ομογλώσσους»). Στην εποχή όμως του Περσικού πολέμου ο χαρακτηρισμός των «βαρβάρων» κερδίζει το νόημα μιας πολιτικής αντίθεσης προς τον ελληνισμό, που προηγούμενα δεν υπήρχε. Μετά τη μάχη και την ήττα των Περσών, η επιτυχία αυτή επηρέασε απόλυτα την ελληνική ιστορικότητα και αυτοσυνείδηση (πρβλ. Αισχύλου, Πέρσες κ.ά., Ηρόδοτο). Στα έργα αυτά η αντίθεση Έλληνες-βάρβαροι παρουσιάζεται μέσα στη νέα πολιτική άποψη. Και φαίνεται σίγουρο ότι ίσως εδώ —σ' αυτή την περίοδο— το όνομα «Έλληνες» περιέχει από την πλευρά τους μια σαφή πολιτική σημασία, όπως το διατύπωσε ήδη ο Θουκυδίδης. Οι Περσικοί πόλεμοι έκαναν εντονότερη και πιο έκδηλη την αντίθεση του ελληνικού ήθους προς το βαρβαρικό. Ερμηνευτής της διάθεσης και της στάσης των Ελλήνων προς τους βαρβάρους είναι αρχικά ο Αισχύλος, ο οποίος αντιβάλλει το ελληνικό «μέτρον», την ελληνική «αρμονία» και την ελληνική «ελευθερία» προς την «αμετρία», τη «χλιδή» και τη «δουλοφροσύνη» των βαρβάρων, και εξαίρει την εσωτερική αντίθεση της ελληνικής φύσης προς τη βαρβαρική, την αντίθεση του χαρακτήρα του ελληνικού λαού προς τον λαό των βαρβάρων.

Το βίωμα των Περσικών πολέμων ετόνωσε τη συνείδηση της πνευματικής και ηθικής ενότητας των Ελλήνων και δημιούργησε τάσεις πανελλήνιας εθνικής πολιτικής. Παράλληλα μορφοποιείται και η συνείδηση της ηθικής κατάπτωσης των βαρβάρων. Με το επίθετο «βάρβαρος» συνδέεται ήδη στον Ηρόδοτο (7, 35, 2) και το σημαντικό επίθετο «ατάσθαλος» (=κακός, μοχθηρός, υβριστής κ.λπ.): «ενετέλλετο δέ ών ραπίζοντας λέγειν βάρβαρα τε και ατάσθαλα». Για την καταφρόνηση των βαρβάρων ενδεικτικά είναι τα γνωστά θέματα της δουλοφροσύνης, της δειλίας, της ύβρεως, της κακίας κ.λπ., που αποδίδονται στην έννοια «βάρβαρος» από τους μετέπειτα ποιητές και συγγραφείς (Αριστοφάνης, Ευριπίδης, Ισοκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης κ.ά). Ιδιαίτερα ο Πλάτων αναφέρεται συχνά και σημαντικά στην αντίθεση Ελλήνων-βαρβάρων. Παράδειγμα, Πολιτ. Ε 470c: «φημί γαρ το μεν ελληνικόν γένος αυτό αυτό οικείον είναι και συγγενές, τω δέ βαρβαρικώ οθνεϊόν τε και αλλότριον... Έλληνας μεν άρα βαρβάρους και βαρβάρους Έλλησι πολεμείν μαχόμενους τε φήσομεν» κ.λπ. Έτσι οικείοι και συγγενείς προς αλλήλους είναι οι Έλληνες, στους βαρβάρους όμως είναι ξένοι και αλλότριοι· όταν —λέγει ο Πλάτων— οι Έλληνες πολεμούν τους βαρβάρους και οι βάρβαροι τους Έλληνες, τότε αυτό είναι πράγματι πόλεμος. (Γενικά, όλα τα κείμενα του Πλάτωνος βλ. στο βιβλίο του Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, *Πλάτων και Βάρβαροι*, Αθήναι 1966, β' έκδ.).